

**EL CAMP CATALÀ EN ARMES:
LA REVOLTA DELS "BARRETINES" (1687-1689)**

Albert Arnaus Picañol

Fent un repàs de la ja abundant bibliografia apareguda els darrers anys sobre l'anomenada revolta dels "gorretes" o "barretines", és evident que s'ha de matisar sensiblement l'estesa visió historiogràfica que ens presentava la segona meitat del segle XVII com un moment de recuperació per al territori català després de la guerra dels Segadors (1640-1652); segons els corrents d'estudi més en voga, tant l'economia catalana com les relacions amb l'Estat haurien gaudit d'excel·lent salut durant el regnat de Carles II, el darrer Àustria; l'estudi d'aquest alçament camperol qüestiona seriosament la veracitat d'aquelles afirmacions, o en tot cas posa en dubte que la pretesa recuperació fos generalitzada, i demostra que existien profunds greuges, en especial entre la pagesia de certes comarques, per una banda, i les classes privilegiades i els representants de la monarquia, per l'altra. Però això no és tot. Podem parlar, a més, d'una marcada desigualtat geogràfica entre els centres urbans amb significativa activitat comercial o manufacturera i les poblacions marítimes, per un costat, i les zones rurals de terra endins que suportaven la major part de la càrrega militar, per l'altre.

Sobre les causes que motivaren la revolta, tothom coincideix a destacar el pes dels allotjaments de tropes hispàniques com a factor decisiu, però existeixen components afegits, com ara la desigual distribució d'aquesta càrrega, i una de no menys important: la plaga de llagosta que agreujà encara més la situació de penúria que patia el camp català. Si a aquesta combinació hi afegim les instigacions de França, propera a entrar en guerra amb la monarquia hispànica, i una classe política catalana que decidí de sotmetre's mansament als designis dels representants reials (a diferència del que passà en 1640)¹, obtenim com a resultat una societat assegurada sobre un polvorí al qual tan sols faltava encendre la metxa.

Abans d'entrar en matèria, voldria puntualitzar el perquè de l'article: tot i tractar-se d'un tema d'ampli abast, presenta un marcat interès per a l'àmbit de recerca de *Modilianum* –que és sobretot el Moianès–, puix que alguns dels principals dirigents d'aquella revolta foren moianesencs, de Sant Quirze Safaja i d'Oló², per ser més concrets; seria un oblit imperdonable no dedicar a la memòria d'aquells homes excepcionals un esforç de divulgació de la seva vida i circumstàncies, a la terra que els veié néixer. El present article no pretén pas

1. Val a dir que les relacions de les elits governants a Catalunya amb el govern de Madrid tenen unes explicacions raonables: en termes estrictament polítics, obtingueren de Carles II més concessions que sota cap altre monarca recent; pel que fa a l'economia, el Consell d'Aragó va fer un esforç com mai per recuperar el potencial dels fabricants catalans, l'enemic dels quals era França. És comprensible, per tant, que les poblacions manufactureres i el gruix dels polítics catalans es possessin del costat de la monarquia hispànica durant la revolta. Narcís Feliu de la Penya, de família de comerciants, arribà al punt d'afirmar sense rubor que Carles II era "el mejor rey que ha tenido España"; la citació és extreta de la seva obra *Anales de Cataluña*, vol. III, Barcelona 1709, p. 458.
2. Sobre l'origen dels dirigents, vegeu la darrera part i les notes aclaratòries.

de fer noves aportacions historiogràfiques, sinó tan sols ressenyar i compilar la darrera hora en la investigació d'uns fets fins fa poc desconeguts, en els quals tingueren protagonisme gent de les nostres contrades.

Els allotjaments de tropes

Després de la derrota de 1652, Catalunya es veié abocada a un fort control per part de la monarquia hispànica. La presència de tropes fou una constant durant tota aquella segona meitat del segle XVII, amb una doble funció: constituir una força de xoc en cas d'invasió francesa i exercir de policia interna dins el Principat³.

Malgrat existir una recuperació econòmica al camp en el darrer terç del segle XVII, deguda sobretot al canvi d'orientació en la producció⁴, el cert és que aquesta bonança no afectà per igual el conjunt català; serà a les comarques on la prosperitat sembla major, o on almenys sembla estabilitzada l'economia, on esclatarà el conflicte⁵. La raó? Ben senzilla: la política exterior dels Àustries marcadament francòfoba portarà la corona hispànica a mantenir contínues pugnes frontereres amb el país veí. Catalunya veié així aturat el seu redreçament econòmic⁶ per culpa de la contínua presència de tropes, en un moment en què un creixement demogràfic sostingut des de 1660 creava un perillós desequilibri en la societat.

Hostatjar les tropes suposava dues importants despeses: d'una banda, tenim la necessitat d'allotjar aquest exèrcit⁷, i de l'altra, les "contribucions de batalló"⁸, que era la quantitat a satisfer per les poblacions per a mantenir els soldats i oficials. La subvenció de l'Estat solia arribar tard o no arribava, cosa que empenyia sovint a cometre abusos contra una població de la qual els soldats solien desconèixer els usos i lleis.

3. Qui més ha estudiat la problemàtica dels allotjaments de tropes i de la guerra en aquest període és sens dubte Antonio Espino López. Podem citar-ne, d'interès per a aquest estudi: "Ejército y sociedad en la Cataluña del Antiguo Régimen: el problema de los alojamientos (1653-1689)", *Història social*, núm. 7, primavera-estiu 1990; el seu treball de doctorat, *Antecedentes de la guerra de los Nueve Años: Cataluña y la monarquía hispana, 1680-1690*, treball de doctorat inèdit, Bellaterra, UAB, 1990-1991; i la seva tesi doctoral, *El frente catalán en la guerra de los Nueve Años, 1689-1697*, tesi doctoral inèdita, Bellaterra, UAB, 1994.
4. En algunes comarques se substitueix el cereal per la vinya i els fruits secs, productes susceptibles de ser exportats. Paral·lelament es desenvolupen una sèrie de fires agrícoles.
5. Osona, Vallès, Bages, part del Maresme, Baix Llobregat, Anoia, Solsonès, Cerdanya i Barcelonès.
6. El basat en l'agricultura s'entén, puix que era sobre les zones rurals on requeria el pes dels allotjaments.
7. Es podien donar casos en què una sola casa hagués d'allotjar i mantenir sis o set homes, o més.
8. Jaume DANTÍ, "Conflictos sociales: la revolta dels Gorretes (1687-1689)", *L'Avenç*, núm. 26, abril 1980, pp. 42-46.

Però si la càrrega resultava feixuga, no ho era menys contemplar com existien notòries diferències a l'hora d'allotjar els soldats. Així, la noblesa en resultava tothora exempta, com també clergues, lletrats i metges, o fins i tot els llogaters de les anteriors persones privilegiades; també els oficials del Sant Ofici, o localitats senceres per diferents motius⁹. La càrrega dels allotjaments requeria, per tant, en les classes més desfavorides, "pagesos i menestrals", cosa que no beneficiava gens ni mica els soldats, sota els que planava sovint el fantasma de la fam.

El problema del govern cap a 1687 era allotjar i mantenir efectives al Principat unes trenta companyies de cavalleria, en total uns 2.400 homes¹⁰, en un moment en què les poblacions començaven a negar-se a hostatjar-los. La guerra amb França era previsible i Catalunya suposava el baluard de la península, alhora que Madrid no oblidava la possibilitat d'una secessió similar a la de 1640. La penúria econòmica que travessà el camp aquells anys a causa de les males collites, juntament amb la ineptitud de la burocràcia espanyola, incapaç d'organitzar un sistema de pagament a l'exèrcit que no fos viure sobre el terreny, feia que l'operativitat i continuïtat de l'esmentat exèrcit fos mínima, produint-se nombrosos casos de violències contra els civils i freqüents desercions¹¹.

Algunes poblacions pressionaren els representants polítics catalans contra l'arbitrarietat dels allotjaments. El 20 de maig de 1687 tres membres de la Diputació van adreçar una carta al rei per tal de denunciar la situació, es tractava dels germans Antoni i Daniel Saiol, canonges de Barcelona, i l'òidor militar Josep Ciges¹². Els altres membres de la Diputació s'indignaren pel fet que els esmentats diputats parlessin en nom de la totalitat d'aquell òrgan de govern. El virrei, marquès de Leganés, intentà acusar-los de fomentar la revolta, però ells ho negaren, acusant alhora Leganés d'actuar per raons de rivalitat personal i política. Els diputats anaren a Madrid per refermar les

9. És el cas de Caldes de Montbui, adduint que necessitava fons per a acabar les obres de la seva església.

10. Tal com cita Henry Kamen, als soldats hi cal afegir en molts casos les seves famílies o les seves amistançades, que viatjaven amb ells i que també s'havien de mantenir. Vegeu d'aquest autor: "Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans l'any 1688", *Recerques*, núm. 9, 1979, pp. 11-28. Capítol a part el formen els cavalls, un tema no pas menor a l'hora de comprendre el rebuig de la pagesia a aportar gra, palla i farratge per a alimentar-los.

11. A més, existia la sensació que els diners recaptats eren mal administrats. Com cita Pere Molas, "todo paraba en juegos, convites, putas y comedias" (P. MOLAS, "Propaganda y debate político en la revuelta catalana de los «gorretes» (1687-1690)", *Homenaje a J.A. Maravall*, vol. III, Madrid 1985, pp. 63-75.

12. El cognom de l'esmentat membre de la Diputació també apareix com a Sitges en determinada documentació; algun autor així l'ha citat. He preferit de seguir la tendència majoritària (Joaquim Albareda o Henry Kamen) i citar-lo com a Ciges.

seves demandes al Consell d'Aragó; però, advertides les autoritats de la cort per Leganés, els tres diputats foren arrestats, destituïts del càrrec i substituïts per tres nous diputats¹³. Per si la població rural no tenia prou motius de descontentament, s'hi afegia la detenció dels qui eren vistos com a únics valedors de la causa pagesa.

La constant estada de soldats no significava que s'estigués a cobert d'un possible atac francès. Com els mateixos contemporanis feren notar, aquell exèrcit no podria deturar amb prou garanties d'èxit una invasió pels Pirineus, i menys quan existia una despreocupació tan gran a l'hora de fortificar punts fronterers. En una carta de la Diputació del General de l'any 1688 es lamentaven així: "en consideració de lo disminuït que troba lo exèrcit en estas fronteras, y sens plaça que pugua detenir la entrada de qualsevol invasió, sie V. M. servit manar donar aquella providencia que tant se necessita per a la defensa desta Provincia..."¹⁴. Efectivament, les previsions es compliren i, malgrat l'acaparadora permanència de tropa, la invasió francesa fou un fet en 1689, a l'inici del que es coneix com la Guerra dels Nou Anys (1689-1697). Amb repetides invasions al llarg de diverses campanyes que començaven generalment a la primavera, els exèrcits francesos camparen al seu gust, tot i que França no es plantejà seriosament una ocupació de gran abast.

Resulta evident que la presència de tropes fou el detonant directe dels esclats violents que se succeïren en 1687 a Centelles i en 1688 a Vilamajor, i els posteriors aixecaments generals; com resulta evident també l'escassa visió que tothora demostraren les autoritats en la resolució de la problemàtica situació de fons.

La plaga de llagosta

Si la pagesia havia restat en calma durant decennis a pesar dels allotjaments, és probablement perquè entre 1660 i 1680 existí un creixement econòmic al camp o almenys una estabilització, cosa que equival a dir una sèrie de bones collites.

L'any 1684, però, un fenomen cíclic a la Mediterrània començà a assotar bona part de Catalunya. Ens referim a la invasió de núvols de llagosta, que procedents d'Aragó, entraren a les terres lleidatanes. Si bé els efectes de la plaga restaren localitzats a ponent en un principi, cap a 1687 els insectes es desplaçaren vers la part occidental, envaint comarques que fins aleshores se

13. Henry KAMEN, "Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688", *Recerques*, núm. 9, 1979, p. 14.

14. ACA, CA, lligall 539, Diputació a Carles II, 8-2-1688. Citat per Antonio ESPINO LÓPEZ, "Ejército y sociedad en la Cataluña del Antiguo Régimen: el problema de los alojamientos (1653-1689)", *Història social*, núm. 7, primavera-estiu 1990, p. 33.

n'havien deslliurat. Tal com cita un contemporani: "y este año passaron desde Cervera hasta el Empurdán que son cerca de veinte y sinco leguas, en la parte de Urgel y en lo más de la Segarra no dexaron cosa verde ni grano' [...]. La mayor abundancia de ellas este anyo se vieron en la parte de Calaf y la plana de Vique en estas partes hicieron mucha cría y haviéndola dexado aunque no tanto en el campo de Tarragona, Panedés, Pla de Baxes, Solsona, Cardona, Manresa, Luçanés, Vallés y alguna poca en las comarcas de la costa"¹⁵. I el mateix relat ens refereix de manera colpidora la magnitud de la plaga i l'espant que causà: "Ivan cayendo siempre como lluvia estando de ellas cubierta la tierra y en algunas partes havia medio palmo unas ensima de otras [...] Estava la gente unos y otros aturdidos de manera que parecía ser a la fin de mundo por toda Cathalunya"¹⁶.

La preocupació dels coetanis davant la presència dels ortòpters devia ser extrema, puix que ens han arribat nombrosos testimonis escrits de tota naturalesa¹⁷: els que simplement ens descriuen angoixats la plaga i sobretot els seus efectes, aquells que ho relacionen com una forma de càstig diví i els que detallen les providències que les autoritats prengueren per a lluitar-hi en contra¹⁸. En farem un breu repàs en les línies que segueixen.

El pagès Francesc Gelat¹⁹ ens descriu així la plaga: [les llagostes] "eran ab tanta abundància que causava espantament, de tal manera que quant eren posades en terra cobrien la terra y quant volavan apareixia que tapavan el sol [...] y se menjavan lo blat i tota cosa verda que y avia per los camps. Era una cosa que per no haverho vist ningunas personas per vellas que fossan causava gran admirasió." Un altre pagès, Joan Guàrdia²⁰, de Sta. Maria de Corcó, ens descriu la inutilitat de les processons i pregàries que les autoritats eclesiàstiques endegaren per tal de foragitar semblant flagell. Un exemple que devia deixar perplexos i impotents els qui ho presenciaren afirma que el "Sr. bisba digué missa a mix de un camp i astant dient missa las llagostas arribaren, que deian que quont neva molt la neu no cau tan aspesa, y los de Vich traguéran als Sants Martris a Sant Llorens y allí als féran una baraca defora y allí estàvan dos canonjas y dos capallans y un consaller y dos siutadans, y a Sant Sebastià

15. Antoni SIMÓN TARRÉS, "La plaga de llagosta a Catalunya, 1684-1688, *Revista de Girona*, núm. 94, 1981, pp. 19-21. La citació correspon al manuscrit anònim *Sucesos de Cataluña desde el año 1640 hasta 1693*, Biblioteca de Catalunya, ms. núm. 503, f. 11.

16. *Ibid.*

17. En trobem molts exemples recollits en el llibre de Pere CATALÀ I ROCA, *La plaga de llagosta a Catalunya (1686-1688)*, Barcelona 1987.

18. Com afirma Antoni Simón, els remeis els podríem dividir en humans i divins (Antoni SIMÓN TARRÉS, "La plaga de llagosta a Catalunya, 1684-1688", *Revista de Girona*, núm. 94, 1981, p. 21).

19. El diari de Francesc Gelat ha estat transcrit per Antoni Simón i Antoni Pladevall dins *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Barcelona 1986.

20. *Ibid.*

Soldat del segle XVII, amb arcabús i forqueta

astàvan als fraras caputxi(n)s comanint-las, que ellas tanían tota aquella serra y al Llosanès fins a Montañola y des de allí són arribades fins a St. Josep qu'és dia als 3 de juliol de dit any. Dia al 4 són arribadas a Manlleu, dia 5 són arribadas así a la una ora de la tarda, que apareixia quan las abellas axamènan, lo qual en aquest lloc qui tingé garbas al camp totom las portaria a casa encara que fossan totas verdas, lo cual al vespra no cadà ninguna garba per als cams, que donas y miñons totom ne portaven, no curant-se de qui éran, tant se ajudavan als uns als altrás...". Tanmateix, la Plana de Vic, segons aquest mateix testimoni, no fou una de les zones més afectades, llevat de la civada, "que a penas no n'an dexadas, que ab una nit ja se las se avían totats menjadas y las favas quant se avían menjadas las fullas se menjavan las tavellas". També afirma que la plaga afectà el bestiar: "y també anmalaltian als tosinos y al bestiar no volian menjar de l'erba de la gran poder que dexaven".

En diversos fulletons, tant publicats per eclesiàstics com per laics, es relacionà sovint la plaga amb un càstig diví. Quant a les possibles causes de descontentament de l'Ésser Suprem, en trobem de ben curioses: en un opuscle gironí trobem que la primera causa per a merèixer tan gran càstig era "no pagar los delmes a la Iglésia com se deu [...]. En aquesta matèria hi ha gran falta en lo Regne, y així suplico que se esmerin los Pagesos, tornant lo millor de sos fruits a Déu, pera aplacar en avant la sua Divina Iustícia"²¹. Per la seva part, el consistori barceloní considerava que les ires divines havien estat atretes per l'estat de prostració moral en què es trobava la ciutat: "tants pecats públichs y tantas ofensas com se fan a Déu Nostre Senyor per rahó de tantas donas públicas y profanas y tantas terceras com també casas de joch y triquets ab tant escàndol"²².

Certament les autoritats degueren contemplar amb inquietud la possibilitat que la misèria ocasionada per la llagosta, sumada al descontentament pels allotjaments, desemboqués en esclats socials. No endebades es proposaren diverses fórmules per a posar-hi fi, a part de les pregàries. Entre les mesures preses, la principal consistia a recollir la major quantitat d'insectes, soterrar-los en clots i recobrir-los de calç viva per tal d'evitar infeccions²³; en alguns

21. L'opuscle, de l'autor Gerònim Palol es titula *Relació dels motius, per los quals nos castiga la Divina Iustícia regularment ab la plaga de las Llagostas; dels danys que ocasionan en los Regnes; que la experimentan, y dels remeys Divinos y Humans, se han experimentat favorables en diferents Provincias pera extinguir-la*, Girona 1687, 15 f. sense numerar; citat per Antoni SIMÓN TARRÉS: "La plaga de llagosta a Catalunya, 1684-1688", *Revista de Girona*, núm. 94, 1981, p. 21.

22. *Dietari del antic Consell barceloní*, vol. XX (1679-1691), p. 288; citat per Antoni SIMÓN TARRÉS: "La plaga de llagosta a Catalunya, 1684-1688", *Revista de Girona*, núm. 94, 1981, p. 21.

23. Alguns coetanis relacionaven la llagosta amb la pesta, com ho demostra la "Declaració" defensada pel Dr. Francesc Clarassó, impresa a Barcelona en 1687, que argumenta la dita relació amb afirmacions com la següent: a causa "de la conspurcasió del ayre, que mesclant-se en ell àtomos fètidos y crasos, lo inficcionan; o ja sía per la materia excrementicia que dits animals dexan per terra; o ja sía perque en la mort de ellas essent tanta la copia (com afligits

indrets es pagava a grups de persones un tant per quartera recollida²⁴; fins i tot existí una ordre reial de juliol de 1687 per a organitzar-ne la captura²⁵. Una recomanació als pagesos era que es llaurés la terra quan les llagostes estan en fase d'avivament (març i abril) perquè "damunt la terra, lo Sol, y inclemències del cel los consumeix o los aucells sels menjan"²⁶. Per Valls se'ns descriu una curiosa resolució adoptada pel Consell: no trobant alleujament llaurant i cavant el terme amb una brigada de cent homes, el Consell decidí comprar cent porcs, i més si calia, perquè es mengessin la llavor de la llagosta²⁷. També trobem disposicions destinades a preservar la salut pública, com ara tancar pous per evitar la caiguda de la llagosta a dins. És clar que altres remeis tenien una eficàcia més dubtosa: quan les llagostes són grosses i es preparen per a la posta d'ous, es recomanava "penjar algunas ratas pinyadas mortes en los arbres més alts" i "prender moltras llagostas, y cremarlas en los mateixos camps, y marges; perquè en arriben lo olor a las demás, las deixen sense sentit, y part de ellas se moran, o lo Sol consumeix, y acaba"²⁸.

Ara bé, malgrat els esforços per combatre la plaga, un sentiment generalitzat d'abatiment i d'estar sotmès als dissenys de la Providència s'apoderà de la població. En moments de tanta penúria i quan semblen vans els intents humans de lluita contra semblant enemic, només restava posar-se en mans de la Divinitat i fer les oportunes accions per congraciar-s'hi. No és estrany que Barcelona s'acollís sota el patrocini de la Mare de Déu de la Mercè, o bé que s'invoqués sant Agustí o sant Gregori²⁹ per deslliurar-se de la plaga. Així mateix, gairebé pertot arreu s'iniciaren processons i rogatives per tal de deslliurar-se del flagell. Vegem-ne alguns exemples: a Sallent "Al 29, dia de St. Pera també ne pasaren moltras [de llagostes] de la mateixa manera que pasaren antes, mes al vespre ne restaren moltes per terra, i a Sallent tenien los Sants Màrtirs al comunidor tot lo dia, i tenien patent el Santíssim Sagrament a vespras. Als 30 de dit més de juny feren altra profesó i pujaren a Sant Sebastià, allí cantaren un ofisi i portaren lo Cristo de Sant Pera ab les llatenies

tots ploràm) corrompent-se y pudrint-se per la superficie de la terra, ocasionan corruptela als ayres inficcionant a aquells". Citat per Pere CATALÀ I ROCA, *La plaga de llagosta a Catalunya, 1686-1688*, Barcelona 1987, p. 26.

24. El mateix bisbe de Tortosa acompanyat d'alguns sacerdots sortí alguns dies a matar llagosta per tal d'animar la població a fer el mateix.
25. A Vic es contractaren quatre-centes persones per a tal efecte. Antoni PLADEVALL I FONT, Antoni SIMÓN TARRÉS, *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Barcelona 1986, pp. 54-55.
26. *Relació dels motius...*, f. 3.
27. Pere CATALÀ I ROCA, *La plaga de llagosta a Catalunya, 1686-1688*, Barcelona 1987, p. 33.
28. *Relació dels motius...*, f. 4.
29. Invocat contra la pesta i la llagosta, s'atribueix al màrtir sant Agustí d'haver ofegat al riu Tajo una plaga de llagosta que afectava la ciutat de Toledo en el segle XVI. Sant Gregori exerceix un patrocini contra les cuques. Vegeu: Pere CATALÀ I ROCA, *La plaga de llagosta a Catalunya, 1686-1688*, Barcelona 1987, pp. 42-43.

que cantaren per lo camí³⁰. L'il·lustre Capítol barceloní féu una processó per a beneir la terra i maleir la llagosta, el dia 16 de juliol de 1687³¹. A Ulledecona s'anà en processó a Nostra Sra. de la Pietat (que estava a Tortosa), però amb consternació se'ns descriu la inutilitat d'aquests esforços: "Y al cap de alguns dies vingué un Religiós de San Francesch de Valencia, pera conjurar la dita llangosta y que no entrés en lo terme de la present vila; y no obstant tots los dits remeys, vingué á la dita vila de Ulledecona y criá en lo terme"³². Un darrer exemple, en canvi, relata com existia una convicció que únicament la intervenció divina alleujaria la situació que s'escapava de les mans als homes: "Com se alsava la bolada, amagaven lo sol; era per atordir colsevol cristià, y era tot per càstich. Venien de la banda de Tàrrega sometens, y anaven fent clots, y les anaven matant, mes fins que Déu no va voler, no se va acabar, y lo millor medi és recorre a Déu y fer moltes pregàries per aplacar a Déu del mol que lo tenim ofès"³³.

La llagosta es mantingué activa fins a inicis de 1688, moment en què les baixes temperatures i les pluges la delmaren: "Y fue que en el Março que ellas se avibavan uvo unos fríos muy intensos con lluvias de dias continuos, con esto murieron gran cantidad [...] y desta manera sin parar se fueron sin saberse adonde y con esto no se vieron de ellas más en Catalunya"³⁴. Resulta impossible de quantificar els danys ocasionats a les collites d'aquells anys; Terol aventura la xifra del 70% de les collites perdudes per a 1687³⁵. Arribats a aquest punt ja havien esclatat els primers alçaments camperols.

1687: el primer esclat a Centelles

Al mateix temps que el lloctinent a Catalunya, Leganés, feia empresonar els germans Saiol i Ciges, empresonava el síndic de Centelles, Enric Torres, per negar-se a un acord sobre els allotjaments amb el capità de cavalleria Fèlix Ballaró³⁶. El malestar popular havia arribat al seu límit.

El virrei Leganés envià el general de cavalleria napolità Domingo Pignatelli amb tres-cents cavalls i Antonio Serrano amb cinc-cents infants a Centelles³⁷,

30. Albert BENET I CLARÀ, "Plaga de llagosta a Sallent els anys 1687 i 1688", *L'Esparver*, V, Sallent, 24 d'agost de 1979, pp. 19-21.

31. Pere CATALÀ I ROCA, *La plaga de llagosta a Catalunya, 1686-1688*, Barcelona 1987, p. 35.

32. Pere CATALÀ I ROCA, *La plaga de llagosta a Catalunya, 1686-1688*, Barcelona 1987, p. 38.

33. Pere CATALÀ I ROCA, *La plaga de llagosta a Catalunya, 1686-1688*, Barcelona 1987, p. 41. La citació correspon a un manuscrit d'un pagès del Segrià.

34. *Sucesos de Cataluña...*, f. 12.

35. A. TEROL, *La Revolta dels Gorretes*, tesi de llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona, 1974.

36. Ballaró volia cobrar vint-i-quatre rals al dia, quan només li'n corresponien vint-i-dos. Encapçalat per Enric Torres i Joaquim Canes, el poble de Centelles es negà a pagar.

37. La xifra de soldats és extreta de Joaquim ALBAREDA, *Els inicis de la Guerra de Successió a*

on arribaren el 8 d'octubre. Els jurats havien fet córrer l'ordre de no allotjar aquesta tropa. Un incident entre una dona i un soldat hostatjat a la masia de les Canes fou el detonant final: enmig d'una baralla per un pollastre, el soldat clavà un cop a la dona i aquesta es posà a cridar demanant ajuda; en poques hores una multitud clamava al crit de "Via fora!" en contra de les tropes. El comú de la vila aconsellà a Pignatelli que, per tal d'evitar mals majors, sortís de la vila, cosa que féu, acampant als afores, on rebien l'assistència de la vila en queviures.

El dia 9 d'octubre el virrei decidí anar cap a la plana de Vic. Assabentat de la gran quantitat de gent que s'havia concentrat a Centelles, se'n desdí, i des de Granollers envià uns delegats per a parlar amb els revoltats. L'endemà una comissió de setze persones s'entrevistà amb ell, demanant-li disculpes pels aldarulls, però es negaren en rodó a pagar la contribució militar, reivindicació que en endavant es generalitzaria pel Principat. Leganés tornà el dia 13 d'octubre a Barcelona, amb la por que un avalot generalitzat pogués esclatar a Catalunya, tot i que l'aixecament de Centelles semblava calmat. Una frase de Feliu de la Penya en una carta a Pedro de Aragón, president del Consell d'Aragó, ho exemplifica: "el fuego en Centellas ha sido apagado pero las cenizas han sido escampadas por toda Cataluña"³⁸.

Les autoritats barcelonines i el virrei mateix no saberen com encarar la situació; culpaven els diputats destituïts de ser els instigadors de la revolta i la resistència als pagaments, i dubtaven de si mantenir el perdó als de Centelles malgrat que continuaven sense pagar (així com Tona i altres indrets d'Osona), o actuar amb mà dura per evitar que l'exemple s'estengués. El fet que existissin unes sis o set mil persones aixecades a l'entorn del nucli centellenc posava contra les cordes les autoritats, conscients que l'exèrcit estava probablement en inferioritat de condicions.

Centelles fou conscient del seu paper de cabdillatge en aquells moments; enviaren ordres a altres pobles amb l'avís que estiguessin previnguts per a ajudar-se mútuament. En paraules d'un contemporani, "Ajustarse Centellas era el medio de ajustarse las demás"³⁹.

1688, de Vilamajor a Barcelona

Ben aviat l'oposició al pagament de la contribució i als allotjaments

Catalunya, vol. I, tesi doctoral inèdita, UAB, 1990. En canvi, Jaume Dantí afirma que eren 40 cavalls i 600 infants en el seu article "La revolta dels Gorretes a Catalunya (1687-1689)", *Estudis d'història agrària*, núm. 3, pp. 79-99. La font original és l'obra ja esmentada de FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*, pp. 392-395.

38. FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*, p. 395.

39. *Sucesos de Cataluña...*, f. 17.

s'estengué a l'entorn de Barcelona, al Penedès, a part del Camp de Tarragona, al Vallès, al Lluçanès, a la Plana de Vic i a la Marina.

Un nou cas d'arbitrarietat i abús per part de les tropes desencadenaria un esclat més generalitzat que l'anterior. Al poble de Vilamajor, el dia 5 d'abril de 1688 un soldat es barallà amb l'amo de la casa on s'hostatjava; s'organitzà gran enrenou, i s'aixecà nombrosa gent armada. Vilamajor avisà Centelles, i els centellencs avisaren l'Estany, la Garriga i altres indrets. En poca estona es reuniren uns sis-cents o set-cents homes armats que decidiren d'atacar Mataró per fer trencar el pacte que aquesta ciutat tenia amb el virrei per a pagar la contribució d'allotjament. Hi entraren el dia 6 d'abril amb crits de "Visca la terra!" i fent tocar les campanes; aconseguiren que el poble menut se'ls unís i segrestaren a quatre notables de la ciutat perquè els servissin de portaveus.

El següent pas dels revoltats fou concentrar-se a Barcelona. A Sant Andreu del Palomar s'hi reuniren cinc o sis mil homes, que al cap de pocs dies ja eren deu mil. Aquest autoanomenat "Exèrcit de la Terra" proclamava que venien a eliminar les contribucions militars i cridaven el conegut crit de "Visca el rei i mori el mal govern". El dia 7, quatre síndics barcelonins s'entrevistaren amb el lloctinent Leganés i li presentaren les demandes que els havien fet els barretines (sota amenaça de cremar-los les cases⁴⁰). Les peticions es concretaven així: indult general per a tots els participants en la revolta; ajustament de les contribucions militars; llibertat per a Pere Llosas (notari públic empresonat); restitució en els seus càrrecs dels tres diputats arrestats, i que aquell memorial restés enregistrat en el dietari de la Diputació. L'Audiència en un principi era partidària de no fer concessions, però Leganés acordà un indult si aixecaven el setge. El bisbe fou enviat a Sant Andreu a comunicar aquest punt, però fou detingut pels revoltats, adduint que, com que era castellà, no se'n fiaven⁴¹. Finalment el dia 11 tant l'Audiència com el virrei capitularen i accediren a les peticions, abans la revolta no s'estengués dins les muralles, i sota l'amenaça que els pagesos caurien de nou sobre la Ciutat Comtal el 20 de maig si no eren reintegrats en els seus càrrecs els diputats.

Carles II envià una carta el dia 24 de maig al virrei contenint les instruccions de reintegració dels germans Saiol i Ciges, que a més foren reinsaculats. Aquest fet i el perdó general posen de manifest que la pressió feta sobre Barcelona havia triomfat, cosa que no deixava gens tranquils els membres de l'Audiència, els quals temien "Se puede recelar un segundo movimiento y que pase a ser universal en toda la probincia por ser plausible a todos el motivo

40. Com efectivament foren cremades les del Dr. Tristany de l'Audiència i la de Pere de Montaner. (J. ALBAREDA I SALVADÓ, *Els inicis de la Guerra de Successió a Catalunya*, vol I, tesi doctoral inèdita, UAB 1990).

41. J. DANTÍ I RIU, "La revolta dels Gorretes a Catalunya (1687-1689)", *Estudis d'història agrària*, núm. 3, 1979, p. 91.

de quitar las contribuciones y los alojamientos [...] habiendo visto que pueden atreberse a todo sin ser castigados"⁴².

El marquès de Leganés, molt desprestigiad pels fets, fou aviat substituït en el càrrec pel comte de Melgar.

L'estiu de 1688

Aquell estiu es caracteritzà per una sèrie de moviments i agitacions al camp català, deslligats en principi de l'anterior revolta generalitzada. Les motivacions són diverses, fonamentalment de tipus antisenyorial o contra els rics i privilegiats⁴³.

L'episodi més conegut és l'anomenat "Avalot de les faves"⁴⁴ a Manresa, ocorregut entre el 13 i el 17 de juny; la causa era l'intent dels canonges d'imposar un delme sobre les faves, cebes, alls, hortalisses i cànem. El consell de la ciutat actuà al costat dels canonges. El que més sobta de tot l'afer és la duríssima repressió: set homes i una dona foren penjats.

A Martorell la gent prengué les armes per tal d'impedir l'entrada a la població de cinc militars que perseguïen uns desertors. A Sabadell els aldarulls foren provocats per uns seixanta segadors que entraren a la ciutat i proclamaren un ban prohibit als veïns de valer-se d'altres segadors que no fossin ells, sota amenaça de cremar-los les cases o matar-los. També a Sabadell, un funcionari de l'Audiència que anà a exigir el pagament d'un deute a un pagès fou perseguit per la multitud⁴⁵.

A Puigcerdà, el dia 8 de juliol es presentaren vuit-cents segadors de la Catalunya central i ordenaren als qui treballaven que s'aturessin, a menys que hom els pagués un sou diari de quatre rals d'argent. Seguidament entraren a la població i provocaren un aldarull. El 7 d'agost el cap d'aquella revolta fou torturat i penjat⁴⁶.

A Vilamajor s'amenaçà de cremar les cases dels privilegiats exempts de pagar contribució militar.

També a Berga es produí un aixecament, en aquest cas per la negativa de

42. ACA, CA, lligall 240.

43. J. DANTÍ I RIU, "La revolta dels Gorretes a Catalunya (1687-1689)", *Estudis d'història agrària*, núm. 3, 1979, pp. 91-92.

44. Aquesta torbació popular ha estat magníficament estudiada i descrita per Llorenç FERRER I ALÓS, "L'avalot de les faves de Manresa: un moment de la revolta de la terra a Catalunya el 1688", *Recerques*, núm. 11, pp. 125-135.

45. H. KAMEN, "Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'açament dels camperols catalans de l'any 1688", *Recerques*, núm. 9, 1979, p. 19.

46. *Ibid.* La font és una carta de Melgar al rei datada el 14 d'agost de 1688 (ACA, CA, 457).

la població d'allotjar un capità i la seva companyia, i a més els tragueren el subministrament de la llenya i el llum (teies i espelmes) que donaven al cos de guàrdia del castell.

Com constatava un corresponsal que escrivia al secretari del consell reial pel juny: "Ay constelación de tumultos. En San Boy de Llobregat unos segadores quisieron quemar la casa de Jayme Modotell, que hubo de retirarse [...] En Solivella [...] el señor del lugar fue sitiado [...] queriendo quemar el castel porque no hizo diligencias para matar la langosta [...] los alborotadores metieron fuego en los bosques, sembrados y vinyas y casi la mayor parte deste término ha reducido a senizas. En Castelbó el gobernador tuvo que retirarse [...] En Martorell, alboroto [...] En Cardona otro [...] Y en todos estos tumultos ha havido gritos y voces de visca la terra"⁴⁷. Els esclats se succeïen arreu.

Però el que més temien les autoritats era un esclat a Barcelona. Pel juliol havien aparegut fulls volants per la ciutat; en paraules del Consell quan es dirigí al rei, n'explicitaven només que "hablando con tan poco decoro que no havia tenido por decente [el Consell] poner su contenido en manos de Vuestra Magestad"⁴⁸. Les autoritats desitjaven una sola cosa: que augmentessin urgentment els efectius de l'exèrcit a Catalunya.

La darrera fase de la revolta (1689)

A finals d'aquell any, el comte de Melgar fou substituït pel marquès de Villahermosa a causa de la seva mala salut. Un dels principals objectius del nou virrei era solucionar la urgent necessitat de cobrar algun tipus de contribució per a assistir l'exèrcit; donada la tensa situació que vivia el camp, i malgrat que aquell any la collita havia estat satisfactòria (la primera en quatre anys, recordem-ho), Villahermosa comprengué que no es podia imposar un cobrament per la força, i com a alternativa es plantejà de percebre un donatiu voluntari que els nobles catalans s'encarregarien de recaptar a les seves jurisdiccions. La noblesa catalana i la seva representació política (els Estats Catalans i molts diputats del Consell de Cent) hi accediren de bon grat, puix que ells en resultaven exempts tothora. L'intent fou un fracàs i no tardà a suscitar-se una forta oposició al camp en contra del donatiu. La fractura entre ruralia i classes dirigents era total.

Cap a l'abril de 1689 aparegueren pasquins contraris al donatiu i a qualsevol altre impost no acceptat en una sessió general dels tres estats. Malgrat tot, el virrei intentà una nova fórmula: obtenir un donatiu per part de les ciutats, i això reeixí més; localitats com Mataró, Moià, l'Hospitalet, Sabadell o Vilafranca

47. *Ibid.* Citant una carta de Joseph de Haro y Lara del 19 de juny de 1688 (ACA, CA, 458).

48. *Ibid.* Consulta del Consell del dia 17 de juliol de 1688 (ACA, CA, 456).

van fer memorials acceptant l'esmentat donatiu. Podem veure que es tracta de poblacions on predominava la menestralia i certa activitat manufacturera.

En aquest punt entra en joc un nou element: França envai la part nord del Principat i prengué Camprodon, començant així la Guerra dels Nou Anys. Aquest fet, segons alguns autors⁴⁹, marcarà definitivament la tercera convulsió barretina. Segons aquesta teoria, els contactes que mantingueren alguns dels caps de la revolta amb agents francesos, portarien a la conclusió que la darrera fase de la revolta estaria instrumentalitzada per França, i hauria de tenir com a conseqüència que Catalunya passés a mans de la monarquia de Lluís XIV. Personalment m'inclino més per la tesi defensada per Jaume Dantí, que no sobrevalora el paper de França en tot l'afer (malgrat ser innegable que els contactes i posterior relació amb França de Torres, Rocafort i altres caps barretines existiren). A diferència de 1640, els francesos no es trobaren davant un conflicte polític entre Catalunya i Espanya, sinó que la reivindicació de fons era ara de caire sòcio-econòmic. Resultava, per tant, impensable que Catalunya es posés en mans de França com ho féu durant la guerra dels Segadors, sobretot si tenim present que les capes dirigents estaven del costat espanyol i que la població sentia en general tanta castellanofòbia com francofòbia.

Tornant a la descripció dels fets, el marquès de Villahermosa concentrà les seves tropes cap al nord per aturar els francesos, però no descuidà la repressió dels contraris al donatiu. Per l'octubre de 1689, Joan Castelló, conegut com el "Roig de Centelles", fou arrestat a Vilafranca del Penedès, acusat d'instigar al no pagament. Sota tortura, implicà Torres i altres caps barretines en el moviment de resistència al donatiu, i posteriorment fou executat. També fou torturat i esquarterat el notari de Girona Damià Bosch, acusat d'espionatge.

Amb anterioritat, Antoni Soler, pagès benestant de Sant Boi de Llobregat, havia intentat una fórmula de pacte amb el virrei per a evitar els excessos de la cavalleria estacionada a Sant Boi: li proposà d'oferir-li 20.000 quintars de palla a canvi de mantenir la cavalleria retirada de la població; el virrei acceptà la palla, però mantingué la tropa a Sant Boi. Enric Torres, per la seva part, intentà pel març un acord amb el virrei consistent a reclutar 15.000 homes per a lluitar contra els francesos a condició que llurs racions fossin pagades pel virrei; amb això Torres pretenia deslliurar la pagesia de les odiades contribucions militars i alhora mirar de trobar una sortida pactada a la crisi. Però el lloctinent s'hi negà. Trencades les possibilitats de diàleg per aquests fets, Torres i Soler es reuniren per ordir un pla (per bé que pacífic) contra les tropes i de rebuig al pagament. La confessió del "Roig de Centelles" posà el virrei sobre avís dels plans de Torres i Soler; el dia 19 de novembre Soler era declarat culpable de lesa majestat.

49. Kamen i Albareda sobretot.

El pla dels caps barretines consistia a desarmar a la tropa. El primer cas es donà a l'Arboç (al sud de Vilafranca). El 20 de novembre cinc soldats i oficials de cavalleria foren sorpresos per una cinquantena d'homes a les ordres de Pere Térmens i obligats a lliurar les armes. L'endemà dia 21 a Gavà una companyia de cavalleria fou també dominada pels pagesos, que els prengueren les armes i cavalls. El 23 ocorregueren fets semblants en llocs tan dispersos com Montcada⁵⁰ o Santa Coloma. El virrei Villahermosa decidí no quedar-se en una actitud passiva com el seu predecessor Leganés; manà de cridar la cavalleria a Barcelona (desarmada o no) i el dia 23 de novembre ja sumaven més de mil homes; l'endemà dia 24 l'exèrcit féu una acció de càstig contra Sant Feliu de Llobregat, considerat un dels nuclis revoltosos. Cinc-cents homes i vuit-cents soldats de cavalleria, amb dues peces d'artilleria, saquejaren la ciutat, mataren trenta habitants i feren trenta-quatre presoners. El dia 25 els pagesos tallaren el subministrament d'aigua a Barcelona des de Montcada, però foren dispersats pels soldats. El dissabte dia 26 es pot afirmar que la pagesia s'havia alçat en armes des del Penedès fins a la Plana de Vic, i es marxà cap a la Ciutat Comtal amb la intenció de repetir la victòria de l'any anterior. Segons un cronista de l'època, "van embiando papeles por todos los lugares hasta el llano de Urgel, mandándoles que pena de la vida vayan los de 14 años arriba delante de Barcelona donde se halla el ejército de la tierra. Los papeles van firmados con el nombre de La Tierra"⁵¹.

Villahermosa envià quatre companyies d'homes a lluitar contra la multitud concentrada fora muralles (uns vuit mil segons Kamen) i en tres combats successius pogué derrotar als insurrectes. Mentrestant, Joan Serratacó intentà, al capdavant de dos mil homes, rendir Mataró per la fidelitat que havia prestat al virrei i pel fet d'haver pagat el donatiu, però les tropes del virrei infligiren quaranta baixes als insurrectes i els posaren en fuga. Els soldats passaren a atacar després Sarrià i Gràcia, on s'havien concentrat els revoltats, ocasionant-los nombrosos morts. Finalment, un xoc a la Roca, on moriren vuitanta pagesos, desanimà i dispersà aquell Exèrcit de la Terra.

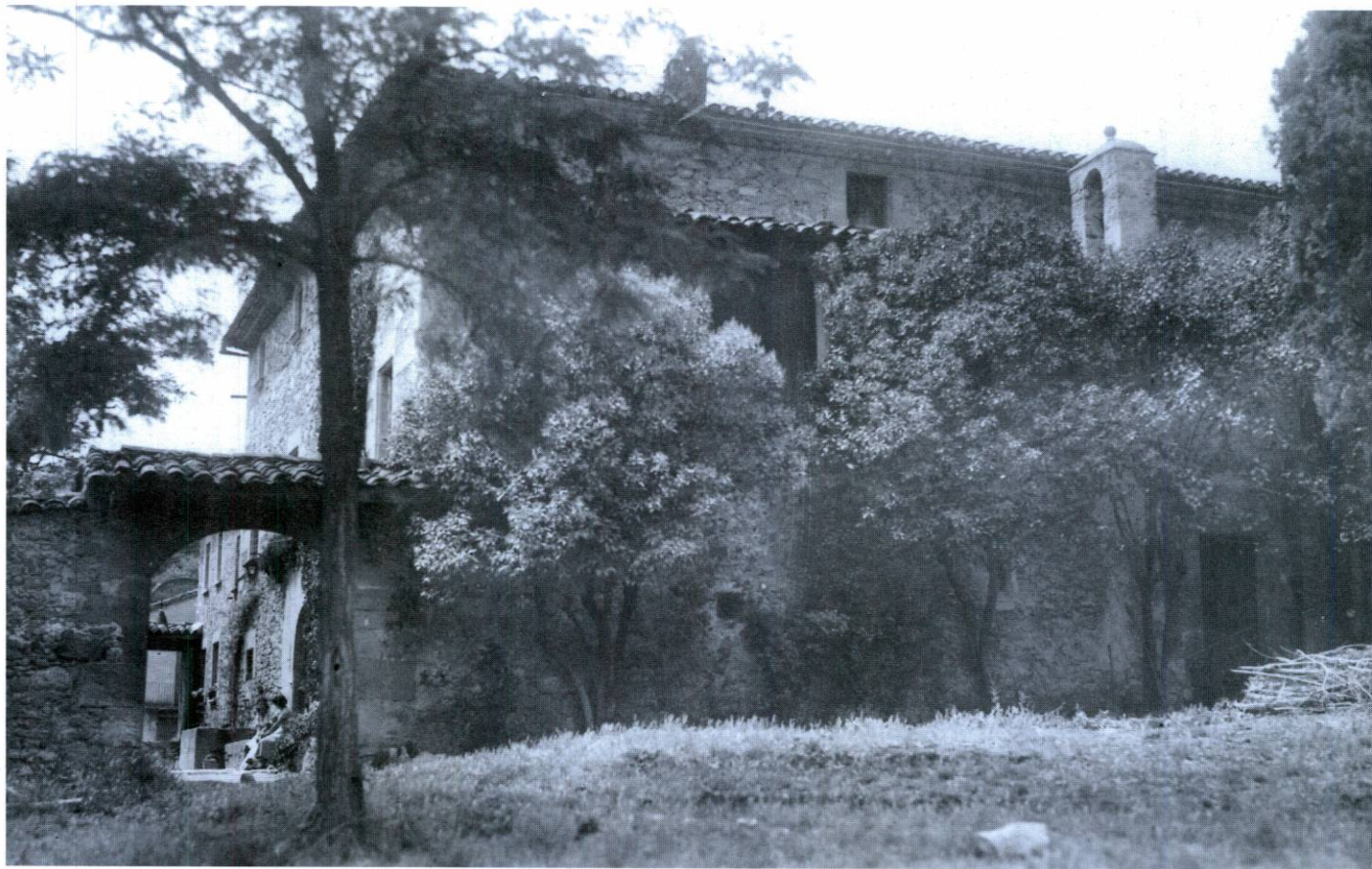
El dia 30 de novembre s'iniciaren negociacions donant llibertat a alguns dels detinguts. El dia 2 de desembre Antoni Soler era assassinat⁵², restant així la revolta òrfena d'un dels seus principals cabdills.

Es proclamà un perdó general el 30 de març de 1690 que exceptuava els

50. Kamen ens informa que en l'incident de Montcada moriren un soldat i quinze pagesos (H. KAMEN, "Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688", *Recerques*, núm. 9, 1979, p. 24).

51. ACA, CA, 458. La citació ens l'aporta H. KAMEN, "Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688", *Recerques*, núm. 9, 1979, p. 24.

52. Segons la descripció de *Sucesos de Cataluña...*, f. 68, Soler (de setanta-quatre anys) fou assassinat pel seu fill adoptiu a canvi d'una recompensa de cinc-cents lliures catalanes. El seu cap fou dut a Barcelona, on restà exhibit en una gàbia a la façana de la Generalitat.

[145]

65

Les Torres (Sant Quirze Safaja), en una imatge de la dècada de 1950

caps principals, alhora que hom executava diversos participants secundaris en els fets. Només Tèrmens, Romagosa i Massó foren perdonats; Llavina fou desterrat a Sevilla per deu anys, i Torres, Rocafort, Rocabruna i quaranta-quatre seguidors passaren a França. Les cases d'aquests tres dirigents foren derruïdes i les seves terres sembrades amb sal.

Finalitza aquí el darrer episodi del moviment barretina (o gorreta), però no així les vicissituds dels caps moianesencs que es posaren al servei del rei de França.

Aquest aixecament de 1689 tenia les mateixes causes de fons que els anteriors, a saber: una lluita contra els allotjaments, les contribucions i les persones o institucions relacionades amb aquelles. L'especial odi contra Barcelona prové del fet de ser la seu de les institucions que dictaven o consentien aquelles càrregues. No menor era l'animadversió contra aquelles localitats que no donaren suport a l'Exèrcit de la Terra o que s'hi oposaren frontalment; ja hem vist el cas de Mataró, però cal afegir-hi viles i ciutats com Tarragona, Girona, Vic, Manresa, Moià, Balaguer, Castellterçol, Valls, Reus, Cervera, Tàrraga i altres de més petites⁵³.

Els caps moianesencs al servei de França

En aquest apartat farem un repàs –d'especial interès per a l'àmbit de la nostra revista– de les vides dels dirigents barretines més vinculats al Moianès.

Ja hem vist que els principals dirigents dels camperols eren generalment pagesos benestants; sovint ocupaven càrrecs municipals, com síndics o jurats, i exercien un fort ascendent sobre els seus veïns.

Deixant de banda Antoni Soler, el nucli de caps de la revolta estigué en la "gent de la muntanya", com deien els contemporanis, especialment al comtat de Centelles i al seu entorn.

D'entre ells cal destacar els santquirzencs Enric Torres, Joan Serratacó i Miquel Serratacó, i els veïns de la parròquia de Sant Feliu de Terrassola⁵⁴ Francesc Rocafort i Josep Rocabruna⁵⁵.

53. ACA, CA, lligall 211/2, carta de Villahermosa al rei. I també BN, ms. 2042, fs. 296ss, carta de l'Audiència informant el rei. Citat per J. DANTÍ, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Barcelona 1990, p. 183.

54. Avui en dia les finques de Rocafort i Rocabruna pertanyen al terme de Santa Maria d'Oló. En aquella època, però, trobem vinculades aquestes nissagues a l'Estany, on alguns dels seus membres ocuparen càrrecs municipals com ara batlles, regidors, clavaris o mostassafs. Agraieixo a la família Casas de l'Estany que m'hagin fet a mans un exemplar del llibre de Mn. Josep TRESERRAS, *El castell de Rocabruna*, Sabadell 1948, on he pogut comprovar algunes d'aquestes dades. En la bibliografia consultada (i en els documents contemporanis) s'esmenten Rocabruna i Rocafort com a pertanyents a l'Estany; únicament Albareda diu que eren d'Oló: Joaquim ALBAREDA I SALVADO, "Els dirigents de la revolta pagesa de 1687-1689: de barretines a botiflers", *Recerques*, núm. 20, 1988,, p. 156.

Poc coneixem dels Serratacò; només el paper de Joan com a dirigent de l'atac fallit a Mataró durant l'alçament de 1689 i que era un home de confiança de Torres. Amb tota probabilitat provenien del mas Serratacò de Sant Quirze Safaja.

De qui més notícia tenim és d'Enric Torres, del mas de les Torres, gràcies sobretot als estudis que Joaquim Albareda ha realitzat a l'arxiu d'aquesta masia⁵⁶. Sebastià Enric Torres, més conegut com a Enric Torres⁵⁷, va néixer el 9 de juliol de 1634 i devia morir cap a 1702. En 1674 es casà amb Paula Costa. Els seus fills foren: Àngela (n. 15-8-1675), casada amb Joan Clascà, també vinculat a la revolta, i en segones núpcies amb el botiguer Jaume Circuns; Jaume (n. 23-3-1677 i mort el 28-5-1742), casat amb Rosa Rocafort⁵⁸, filla de l'altre dirigent barretina; Paula (n. 11-1-1683); Enric (n. 6-7-1685); Joan (n. 26-1-1689), segons la genealogia conservada al mas de les Torres; sembla que a l'exili de Prada encara tingueren dos fills més: Josep (n. 1691) i Miquel. La seva vídua, Paula Costa, emmaridà de nou amb Francesc Rocabrana en 1702, una prova més dels estrets lligams que unien les famílies dels cabdills gorretes⁵⁹.

Els Torres posseïen un magnífic mas i terres a Sant Quirze Safaja, però a més explotaven pous de glaç; en 1677 Enric i el seu pare Pere Pau tenien arrendat el servei del glaç a la ciutat de Barcelona, el seu fill Jaume tornà a sol·licitar-lo per cinc anys en 1701, i en 1736 subministraven aquest element al comú de Sabadell. Malgrat tenir nombrosos contactes i parents entre el món del comerç de Barcelona i Mataró, per la seva condició de jurat de Centelles i de pagès amb influència a l'entorn es veié forçat a prendre partit per la gent de la terra. La imatge que ens en podem forjar és la d'un home possibilista, que intentà en tot moment sortides negociades abans que usar la força, però decidit a no deixar-se trepitjar pels poderosos quan convingué; probablement ell no decidí encapçalar cap revolta, però les circumstàncies el superaren; bona prova del que diem és una carta adreçada a la família un cop exiliat: "Exhorto a fills, néts i besnéts i los descendents meus se recòrdien de ma

55. La major part d'informació respecte a l'origen dels cabdills gorretes es deu a J. DANTÍ, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Barcelona 1990, pp. 203-204.

56. Joaquim ALBAREDA i SALVADÓ, "Els dirigents de la revolta pagesa de 1687-1689: de barretines a botiflers", *Recerques*, núm. 20, 1988, pp. 151-170. Del mateix autor, *Els inicis de la Guerra de Successió a Catalunya*, vol. I, tesi doctoral inèdita, UAB 1990.

57. Ell signava generalment Henrrich Torra. També apareix sovint com a Torras, grafia dels antropònims i topònims molt freqüent en l'època. *Torres*, en tot cas, n'és una regularització actual, tot i que en alguns documents contemporanis als fets ja apareix com a Torres. Cf. Joaquim ALBAREDA i SALVADÓ, "Els dirigents de la revolta pagesa de 1687-1689: de barretines a botiflers", *Recerques*, núm. 20, 1988, p. 151.

58. L'fill Jacint fou capità de fusellers en 1719 i alferes de fusellers de Savoia en 1742, cosa que prova la forta adscripció borbònica que seguí la família.

59. Joaquim ALBAREDA i SALVADÓ, *Els inicis de la Guerra de Successió a Catalunya*, vol. I, tesi doctoral inèdita, UAB 1990, p. 557.

desventura, que trobant-me jo jurat d'est terme de Centelles lo any 1687, carregada la província de tants treballs, de composacions que se tragué lo comte⁶⁰, de set-centes i quatre dobles cada el dia pagava la província, i ademés fer la vida als soldats sent fora de los presidis, i per ser lo treball tant ab excés i no poder arribar a pagar los pobres pagesos i menestrals per no tenir alvío de los cavallers per tenir ells les mellors haciendes no donaven favor ni alvío als pobres i així los dits pobres per a faltar-los les forces fou forçós haver de fer algun moviment, i així jo per tenir compassió de la nostra gent i el carinyo [que] tenia a la pàtria i al consell de molts amics, i vist que lo rei que Déu guard no se n'acuitava, sinó los capitans i alguns senyors de Barcelona, vist tot açò, mogut de bon zel me fiu veure més del que devia fer, per lo tant me viu ab tanta desdita que me cremaren la casa i m'haguí de guardar quatre mesos ab grans perills de la vida i d'una mort afrontosa, fins a tant [que] per salvar la vida me n'haguí de passar a França, i açò fou causa los consells de molts amichs, i quan fui en lo treball tothom s'ho mirà, sinó el pobre Soler que prest ho va pagar, que santa glòria possaesca, i aixís està per a avís que diu lo vocable, que qui fa pel comú no fa per ningú. I aixís vos avís que per ningun temps no us poseu davant en res sino és en coses del servei de Déu, perquè quan sereu en lo treball tothom s'ho mirarà, i aixís deixo esta nota per mos descendents se recòrdian del passat. Henrrich Torra de Sant Quirze"⁶¹.

Tal com relata el mateix Torres, hagué de fugir a França juntament amb Rocafort, Rocabruna i altres seguidors per evitar de ser capturat. De fet, es pot considerar que eren agents pagats per França ja a l'abril de 1689.

Quan fracassaren els intents dels caps barretines d'arribar a una entesa amb el virrei Villahermosa, Torres i Rocafort (ara consogres) s'entrevistaren amb Gabriel Gervais⁶², emissari de l'intendent del Rosselló, Trobat. Corria el 21 de març de 1689, quan succeí el primer encontre de Gervais amb els caps barretines, a la plana de Vic. Torres i Rocafort juraren de servir França i d'impedir el reclutament d'homes per a Castella. Aquesta reunió secreta fou seguida d'altres el 29 de març i el 23 d'abril (a l'abril, l'agent francès era Sicart, veguer de la Cerdanya francesa); la intenció dels francesos era sobretot la de temptejar la disposició dels catalans a aixecar-se a favor de França (o almenys

60. Abans de l'esclat gorreta, Enric Torres ja s'havia distingit per les seves pugnes amb el comte de Centelles, tant per assumptes personals (el comte li negava aigua per als seus pous de glaç) com per afers públics, com ara càrregues abusives d'aquell senyor a la població o la imposició de funcionaris corruptes (i, no cal dir-ho, adeptes al comte). Bona part de les motivacions perquè Centelles i el seu entorn encapçalassin la revolta es deuen al sentiment antisenyorial preexistent.

61. Les Torres, plec "1600" sense data.

62. Gabriel Gervais vivia a la Cerdanya francesa i era parent de Rocafort. Probablement fou aquest lligam el que decantà Rocafort i els altres dirigents a posar-se sota l'empара de França.

L'actual casa de Rocabruna, en una fotografia de la dècada de 1920

a no oposar-s'hi). En aquests contactes, hi hagué lliurament de diners als dirigents pagesos; a més, el 23 d'abril signaren un document de fidelitat a França, moment en què podem afirmar que havien perdut l'esperança d'arribar a cap acord amb el virrei⁶³. Per què una posició tan extrema com la traïció a Espanya? Certament, si no existia possibilitat d'entesa amb el lloctinent, cap grup rellevant de notables catalans no estava disposat a lluitar pels drets dels pagesos, i calia continuar oposant-se al donatiu..., doncs calia cercar aliats allà on fos, i qui millor que els més aferrissats enemics de la monarquia hispànica, contra la qual també s'estava lluitant?⁶⁴

Torres mantenia bona relació amb Antoni Soler, amb qui s'escrivia almenys des de 1683; a més, establí contactes amb Joan Clascà (amb la filla del qual, Maria Àngela, es casaria), amb Josep Llavina de Centelles, i amb Rocafort (amb qui, com ja s'ha vist, també emparentà) i Rocabrúna. També es cartejava amb Daniel Saiol, el qual intentà de fer valer el prestigi de Torres per a cercar solucions pactades amb el virrei. Per tant, veiem uns notoris elements de parentiu, veïnatge i també de prestigi o ascendent entre la població de l'entorn, en la composició del grup dirigent barretina.

Malgrat la imatge de moderantisme que podem tenir de Torres, val a dir que era un home audaç, acostumat a no fiar-se d'estranyos i que s'avançava als esdeveniments. En trobem un exemple en el següent episodi, ocorregut quan, després de la seva fugida a França, el veguer de Vic intentà de parar-li un parany amb el pretext de parlamentar amb ell. Torres assistí al lloc pactat per a la cita i, tal com narren els francesos: "Torres ne manqua pas de s'y trouver, ayant pourtant passé cent hommes à un endroit proche pour le secourir en cas de besoin. Le viguier y estant arrivé il se voulut jeter sur Torres pour le prendre, mais Torres se défendit si bien et ses gens firen un si gran feu sur le viguier et ces soldats, qu'ils en tuerent quelques uns et le viguier fut contraint de se retirer au plus viste et mandà au vice-roy qu'il ne se sentait pas assez fort pour prendre Torres qu'il n'avait qu'à venir luy mesme pour le prendre"⁶⁵. El mateix Torres fou descrit de la següent forma pels francesos: "un homme de 54 à 55 ans, de petite taille, hardy et beaucoup de vivacité, riche et fort allié" a qui els pobles catalans "témoignent une grande affection"⁶⁶.

Rocafort i Rocabrúna eren originaris de les cases del mateix nom de la parròquia de Sant Feliu de Terrassola. Rocafort fou el qui més apostà per

63. Henry KAMEN, "Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688", *Recerques*, Barcelona 1979, p. 22.

64. L'equació és així de senzilla: els enemics dels meus enemics són amics meus.

65. Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, *Els inicis de la Guerra de Successió a Catalunya*, vol. I, tesi doctoral inèdita, UAB 1990, p. 129. La citació és extreta del SHAT (Service Historique de l'Etat Major de l'Armee de Terre), A 1 1234, núm. 14 (2-II-1690).

66. Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, *Els inicis de la Guerra de Successió a Catalunya*, vol. I, tesi doctoral inèdita, UAB 1990, p. 143.

l'opció francesa; per altra banda, les relacions i el prestigi de Rocafort a la seva àrea el feren idoni com a contacte a dins del Principat, abans i durant la invasió francesa. Fou Rocafort qui recomanà a Sicart que França atacés Camprodon i que continuessin fins a Barcelona⁶⁷. El duc de Noailles deia de Rocafort: "est un des plus intelligents, a fait plusieurs voyages en Catalogne pour maintenir les peuples dans de bonnes dispositions pour le service du Roy et empêcher qu'ils ne se raccomodent avec les Espagnols. Il a même entretenu correspondance avec des personnes de qualité qui sont ses parents et alliés et ont donné de bons avis et témoigné beaucoup d'affection pour le service du Roy". Trobat, per la seva banda, en parlava com de "un homme d'esprit et d'honneur qui a beaucoup de biens et de fort bonnes alliances en Catalogne"⁶⁸. La casa de Rocafort, un cop exiliat, fou custodiada per una guarnició de l'exèrcit espanyol, voltada d'estacades i finalment aterrada per ordre del virrei (les de Rocabruna i Torres foren incendiades). Rocabruna acomplí un paper secundari (però no negligible), sempre al costat dels dos caps principals.

Un cop passats a França, els barretines s'integraren en companyies de fusellers o miquelets; en 1691, Trobat en féu crear setze, compostades de quaranta homes cadascuna, tres de les quals les formaven exclusivament barretines. Rocafort, Torres i Rocabruna reberen un sou periòdicament per les seves activitats, tant pels serveis militars com pels que podem considerar d'espionatge⁶⁹. Bàsicament la seva tasca consistí a reclutar partidaris dins de Catalunya i impedir els allotjaments de tropes hispanes, cosa aquesta darrera que aconseguiren en bona mesura, ja que la cavalleria hagué d'allotjar-se en viles tancades durant dos hiverns consecutius, sense poder-ho fer al camp com fins aleshores. En canvi, no reeixí la tasca de fer sublevar els notables catalans en favor de Lluís XIV. Tampoc la població catalana no professà gaire entusiasme pels francesos, que cometien excessos semblants als de les tropes hispàniques a les zones que ocuparen durant la guerra.

L'intent més seriós d'un aixecament a dins de Catalunya es produí en 1694, quan Torres i Rocafort, amb un reduït grup de seguidors (uns vuitanta), intentaren de revoltar el Llobregat i ocuparen Corbera, havent-se de fer forts a la fortalesa de la localitat i escapant en darrera instància del setge a que els sotmeté el virrei.

En els primers anys del segle XVIII, aquests dirigents deixaren de figurar en la nòmina de l'exèrcit francès. Tant ells com els seus descendents pogueren

67. Probablement Rocafort sobrevalorava la capacitat d'ajut o de passivitat dels catalans enfront d'una entrada de tropes franceses.

68. Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, *Els inicis de la Guerra de Successió a Catalunya*, vol. I, tesi doctoral inèdita, UAB 1990, p. 143.

69. Vegeu Joaquim ALBAREDA I SALVADÓ, "Els dirigents de la revolta pagesa de 1687-1689: de barretines a botiflers", *Recerques*, núm. 20, 1988, p. 159.

tornar a casa i abraçaren la causa filipista (o borbònica), en oposició a bona part de les ciutats i viles catalanes (o almenys dels seus dirigents). El fill d'Enric, Jaume Torres, arribà al càrrec de sots-veguer de Moià durant aquell període. Era evident que els barretines no podien defensar una monarquia, els Àustries, que els havia menat a l'exili, a la guerra i que havia arruïnat les seves hisendes.

* * *

Fent un ràpid resum podríem dir que els alçaments barretines suposen una oposició popular a una imposició de l'autoritat reial, secundada en aquesta conjuntura en tot moment pel gruix de les autoritats catalanes. A diferència del que succeí en 1640, la dels barretines és una revolta popular, no assumida per les autoritats del Principat, ans al contrari, combatuda per aquestes; és bàsicament de caràcter sòcio-econòmic, no pas polític. Els problemes de fons són els mateixos al llarg dels tres anys: els allotjaments, les contribucions de caràcter militar, i elements antisenyorials presents en moments concrets; per tant, cal parlar d'una única revolta⁷⁰. Enllaçar les revoltes de 1640 amb la dels gorretes i la Guerra de Successió (que s'inicia en 1705), com algú ha proposat, em sembla massa arriscat; més versemblant sembla lligar l'alçament camperol amb la Guerra de Successió, perquè els partits que participarien en aquesta es començaren a definir a partir del moviment pagès i de la immediata Guerra dels Nou Anys.

Resta molt per estudiar sobre l'oposició a l'alçament de certes localitats. Com ja s'ha dit, tant Castellterçol com Moià es distingiren per la seva oposició frontal a la revolta, cosa que els valgué el reconeixement del virrei; també s'ha mencionat el fet que Moià accedís de bon grat al donatiu voluntari per a l'exèrcit en un moment en què gairebé tot Catalunya s'hi oposava. En aquest sentit s'ha intentat de veure-hi una explicació en base a la composició social d'aquestes localitats; les poblacions on predominava la menestralia i on la recuperació econòmica era un fet a causa de la prosperitat de les manufactures, haurien restat al marge o clarament oposades a les reivindicacions camperoles. Val a dir, a més, que la major part de la càrrega dels allotjaments requeria quasi sempre sobre la ruralia, i molt menys sobre les viles importants, que no tenien inconvenient quan era necessari a compondre donatius perquè les tropes no s'hostatgessin dins les poblacions. I encara s'hi hauria d'afegir que la plaga de llagosta deixà poc malmesa l'activitat comercial i manufacturera d'aquests pobles mentre que arruïnà l'economia pagesa. Trobem, per tant, un

70. Les vicissituds dels caps exiliats serien un problema a part, més relacionat amb la guerra franco-espanyola que amb els motius de la revolta pagesa, si bé, a causa d'aquesta, es veieren involucrats en aquella.

acarnissat antagonisme entre camp i ciutat (entenent com a tal poblacions amb activitats diferenciades de les agro-ramaderes), que explicaria en bona mesura el comportament posterior de certes viles en favor de la causa austriacista, puix que consideraven aquella dinastia la valedora dels seus interessos.

BIBLIOGRAFIA

- ALABRÚS IGLÉSIAS, Rosa M., *Pensament polític i opinió a la Catalunya Moderna, 1652-1759*, tesi doctoral inèdita, Bellaterra, UAB, 1995, pp. 64ss.
- ALBAREDA I SALVADÓ, Joaquim, "Els dirigents de la revolta pagesa de 1687-1689: de barretines a botiflers", *Recerques*, núm. 20, Barcelona, Curial, 1988, pp. 151-170.
- , *Els inicis de la Guerra de Successió a Catalunya*, vol. I, tesi doctoral inèdita, Bellaterra, UAB, 1990.
- , "Catalunya a finals del segle XVII: la continuïtat de la revolta", dins Eva SERRA et *alii*, *La revolució catalana de 1640*, Barcelona, Crítica, 1991.
- BENET I CLARÀ, Albert, "Plaga de llagosta a Sallent els anys 1687 i 1688", *L'Esparver*, V, Sallent, 24 d'agost de 1979, pp. 19-21.
- CATALÀ I ROCA, Pere, *La plaga de llagosta a Catalunya, 1686-1688*, Barcelona, Dalmau, 1987.
- DANTÍ I RIU, Jaume, "La revolta dels Gorretes a Catalunya (1687-1689)", *Estudis d'història agrària*, núm. 3, Barcelona, Curial, 1979, pp. 79-99.
- , "Conflictes socials: la revolta dels Gorretes (1687-1689)", *L'Avenç*, núm. 26, Barcelona, abril 1980, pp. 42-46.
- , *Aixecaments populars als Països catalans (1687-1693)*, Barcelona, Curial, 1990.
- , "Dels barretines als vigatans i botiflers: la persistència dels conflictes interns", *Afers*, núm. 20, Catarroja 1995.
- ESPINO LÓPEZ, Antonio, "Ejército y sociedad en la Cataluña del Antiguo Régimen: el problema de los alojamientos (1653-1689)", *Història social*, núm. 7, Alzira-València, Centro de la UNED, primavera-estiu 1990.
- , *Antecedentes de la guerra de los Nueve Años: Cataluña y la monarquía hispana, 1680-1690*, treball de doctorat inèdit, Barcelona, UAB, 1991.
- , *El frente catalán en la guerra de los Nueve Años, 1689-1697*, tesi doctoral inèdita, Bellaterra, UAB, 1994.
- FERRER I ALÒS, Llorenç, "L'avalot de les faves a Manresa: un moment de la revolta de la terra a Catalunya el 1688", *Recerques*, núm. 11, Barcelona, Curial, 1978, pp. 125-135.

- GIRALT I RAVENTÓS, Emili, "Manifestacions literàries en defensa de l'alçament camperol de 1688", *Estudis d'història agrària*, núm. 10, Barcelona, Curial, 1994, pp. 157-174.
- KAMEN, Henry, "Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688", *Recerques*, núm. 9, Barcelona, Curial, 1979, pp. 11-28.
- MOLAS RIBALTA, Pere, "Propaganda y debate político en la revuelta catalana de los "Gorretes" (1689-1690)", dins *Homenaje a José Antonio Maravall*, vol. III, Madrid, CSIC, 1985, pp. 63-75.
- PLADEVALL FONT, Antoni i Antoni SIMÓN TARRÉS, *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Barcelona, Curial, 1986.
- SALES, Núria, «Torbacions» populars (s. XVI-XVII): alguns plantejaments", dins *Revoltes populars contra el poder de l'estat*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1992, pp. 58-63.
- SIMÓN TARRÉS, Antoni, "La plaga de llagosta a Catalunya, 1684-1688", *Revista de Girona*, núm. 94, 1981, pp. 19-21.
- TEROL, A., *Revolta dels Gorretes*, tesi de llicenciatura inèdita, Universitat de Barcelona, 1974.
- TRESERRAS, Josep, *El castell de Rocabruna*, Sabadell, Joan Sallent, 1948. Reedició del llibre imprès a Vic en 1920.